

Türkiye’de Göç ve Kültürel Çeşitlilik Bağlamında Çocuklarda Davranış Sorunları ve Topluma Yansımaları

DİDEM ALBAYRAK

ÖZGÜR GÜN UYAR

MERVE TÜRKAN

Özet

Bu çalışma, Türkiye’de göç ve kültürel çeşitlilik bağlamında çocuklarda görülen davranış sorunlarını ele alan ulusal ve uluslararası literatürü bütüncül bir bakış açısıyla incelemeyi amaçlamaktadır. Göç, çocukların aile yapıları, eğitim süreçleri, sosyal ilişkileri ve kimlik gelişimleri üzerinde çok boyutlu etkiler yaratmakta; bu etkiler çocuklarda farklı davranış sorunlarının ortaya çıkmasına zemin hazırlamaktadır. Çalışma, betimsel nitelikte bir derleme (narrative review) olarak tasarlanmıştır; DergiPark, TR Dizin, Google Scholar, Web of Science ve Scopus veri tabanlarında yapılan taramalar sonucunda belirlenen ölçütleri karşılayan toplam 35 çalışma inceleme kapsamına alınmıştır. Bu çalışmanın bulguları, göç ve kültürel çeşitlilik bağlamında çocuklarda görülen davranış sorunlarının tek bir nedene bağlı olmadığını; aile içi stres, ebeveyn

– ARASTIRMA MAKALESİ –

DİDEM ALBAYRAK, didem.albayrak@ogr.gelisim.edu.tr

İstanbul Gelişim Üniversitesi

<https://orcid.org/0009-0007-9390-3581>

ÖZGÜR GÜN UYAR, ozgurgunuvar@gmail.com

İstanbul Gelişim Üniversitesi

<https://orcid.org/0009-0001-4772-0107>

MERVE TÜRKAN, m.kurtaal@gmail.com

İstanbul Gelişim Üniversitesi

<https://orcid.org/0009-0008-7594-1442>

Geliş tarihi: 12.02.2025 • Kabul tarihi: 25.12.2025

<https://doi.org/10.47646/CMD.2025.344>

tutumları, okul ortamındaki uyum güçlükleri, dil bariyerleri, kimlik karmaşası ile ayrımcılık ve sosyal dışlanma deneyimlerinin etkileşimi sonucunda ortaya çıktığını göstermektedir. İncelenen çalışmalarda davranış sorunlarının; saldırganlık ve karşı gelme gibi dışavurumcu davranışlar, sosyal çekilme ve kaygı gibi içe yönelimli davranışlar ile dikkat ve akademik uyum sorunları şeklinde farklı örüntülerle görülebildiği belirlenmiştir. Ayrıca kapsayıcı eğitim uygulamaları, rehberlik ve psikososyal destek hizmetleri ile aileye yönelik destek programlarının, çocukların davranışsal uyumlarını güçlendiren önemli koruyucu faktörler olduğu vurgulanmaktadır. Göç bağlamında çocuk davranışlarının yalnızca bireysel ya da patolojik bir çerçevede ele alınmasının yetersiz olduğunu; kültürel duyarlılığı esas alan, aile-okul-toplum iş birliğine dayalı bütüncül yaklaşımların gerekliliğini ortaya koymaktadır. Çalışma, eğitim politikaları, müdahale programları ve gelecekte yapılacak araştırmalar için önemli çıkarımlar sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Göç, Kültürel çeşitlilik, Çocuklarda davranış sorunları, Kültürel uyum, Kapsayıcı eğitim

Behavioral Problems in Children in The Context of Migration and Cultural Diversity in Turkey and Their Social Implications

Abstract

This study aims to examine the national and international literature on behavioral problems observed in children within the context of migration and cultural diversity in Türkiye from a holistic perspective. Migration exerts multidimensional effects on children's family structures, educational processes, social relationships, and identity development; these effects create conditions that may lead to the emergence of various behavioral problems in children. The study was designed as a descriptive narrative review, and a total of 35 studies that met the predetermined inclusion criteria were included in the review following literature searches conducted in the DergiPark, TR Dizin, Google Scholar, Web of Science, and Scopus databases. The findings of this study indicate that behavioral problems observed in children in the context of migration and cultural diversity cannot be attributed to a single cause. Rather, they emerge as a result of the interaction of multiple factors, including family-related stress, parenting practices, adjustment difficulties within the school environment, language barriers, identity confusion, and experiences of discrimination and social exclusion. The reviewed studies reveal that behavioral problems manifest in different patterns, such as externalizing behaviors (e.g.,

aggression and oppositional behavior), internalizing behaviors (e.g., social withdrawal and anxiety), as well as attention-related and academic adjustment problems. In addition, inclusive educational practices, guidance and psychosocial support services, and family-oriented support programs are emphasized as important protective factors that strengthen children's behavioral adjustment. Overall, the findings suggest that addressing children's behaviors in the context of migration solely through an individual or pathological lens is insufficient. Instead, there is a clear need for holistic approaches grounded in cultural sensitivity and based on collaboration among families, schools, and communities. The study offers important implications for educational policies, intervention programs, and future research.

Keywords: Migration, cultural diversity, behavioral problems in children, cultural adaptation, inclusive education

Giriş

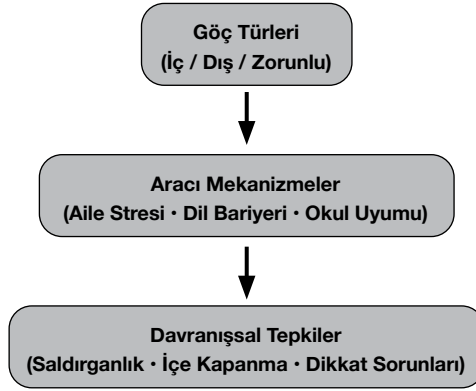
Göç, bireylerin ve toplulukların fiziksel mekânlarını sosyal ilişkilerini, kültürel kimliklerini, yaşam biçimlerini ve psikososyal uyum süreçlerini köklü biçimde dönüştüren çok boyutlu bir toplumsal olgudur. Günümüzde küresel ölçekte artan göç hareketleri, toplumların demografik yapısında ve kültürel dokusunda önemli değişimlere yol açmaktadır. Bu değişimlerin etkileri en belirgin biçimde çocuklar üzerinde gözlemlenmektedir. Göç sürecinin çocukların davranışsal ve duygusal uyumları üzerinde çok boyutlu etkiler yarattığı, farklı ülke örneklemelerinde yürütülen çalışmalarda tutarlı biçimde ortaya konmaktadır (Betancourt vd., 2013; Dryden-Peterson, 2016; Sam ve Berry, 2010). Çocuklar, göç sürecinde çoğu zaman kendi kararları dışında gelişen bu dönüşüme uyum sağlamak zorunda kalmakta ve gelişimsel açıdan hassas bir dönemde çok sayıda çevresel stresörle karşı karşıya kalmaktadır. Türkiye, tarihsel ve coğrafi konumu nedeniyle uzun yıllardır hem göç veren hem de göç alan bir ülke konumundadır. Kırsaldan kente yönelik iç göç hareketleri, bölgesel eşitsizlikler, zorunlu göçler ve son yıllarda artan uluslararası göç dalgaları, Türkiye'de kültürel çeşitliliğin giderek belirginleşmesine neden olmuştur. Bu durum, çocukların aile yapıları, eğitim süreçleri, sosyal ilişkileri ve kimlik gelişimleri üzerinde doğrudan etkiler yaratmaktadır. Göçle birlikte çocuklar; yeni sosyal çevrelere uyum sağlama, farklı eğitim sistemleriyle karşılaşma, dil engelleriyle baş etme ve kültürel normlar arasında denge kurma gibi çok yönlü uyum süreçleri yaşamaktadır. Göç ve kültürel

çeşitlilik bağlamında çocuklarda ortaya çıkan davranış sorunları, yalnızca bireysel gelişimsel özelliklerle açıklanamayacak kadar karmaşık bir yapıya sahiptir. Aile içi stresin artması, ebeveyn rollerindeki değişimler, ekonomik yoksunluklar, okul ortamında yaşanan uyum güçlükleri, dil bariyerleri ve ayrımcılık deneyimleri, çocukların davranışsal tepkilerini şekillendiren önemli çevresel etkenler arasında yer almaktadır. Bu bağlamda çocuklarda saldırganlık, karşı gelme, içe kapanma, sosyal çekilme, dikkat ve uyum sorunları gibi farklı davranış örüntülerinin ortaya çıkabildiği bildirilmektedir. Ancak bu davranışların büyük bir bölümü, patolojik bir durumdan ziyade çocukların yaşadıkları uyum güçlüklerine verdikleri anlamlı tepkiler olarak değerlendirilmelidir. Literatürde göç ve çocuk davranışları arasındaki ilişkiyi inceleyen çok sayıda ulusal ve uluslararası çalışma bulunmakla birlikte, bu çalışmaların önemli bir kısmı konuyu tek boyutlu yaklaşımlarla ele almaktadır. Davranış sorunları çoğu zaman bireysel psikolojik değişkenler ya da akademik uyum sorunları üzerinden değerlendirilmektedir. Oysa çocuk davranışları; aile, okul ve toplumsal bağlamın karşılıklı etkileşimi içinde şekillenmektedir. Bu nedenle göç ve kültürel çeşitlilik bağlamında çocuklarda görülen davranış sorunlarının, bütüncül ve kültürel duyarlılığı merkeze alan bir çerçevede ele alınması gerekmektedir. Bu çalışmanın amacı, Türkiye’de göç ve kültürel çeşitlilik bağlamında çocuklarda görülen davranış sorunlarını ele alan ulusal ve uluslararası literatürü derleme yöntemiyle incelemek ve mevcut bulguları bütüncül bir bakış açısıyla sentezlemektir. Çalışma kapsamında; davranış sorunlarının türleri, bu sorunlarla ilişkili aile, okul ve toplumsal faktörler, dil ve kimlik süreçleri ile ayrımcılık ve sosyal dışlanmanın rolü ele alınmaktadır. Ayrıca elde edilen bulgular doğrultusunda, eğitim, rehberlik ve sosyal politika alanlarına yönelik uygulamaya dönük çıkarımlar sunulması amaçlanmaktadır. Bu yönüyle çalışma, çocuk davranışlarının göç bağlamında anlaşılmasına katkı sağlamayı ve kültürel duyarlılığı temel alan müdahale yaklaşımlarının önemine dikkat çekmeyi hedeflemektedir.

Türkiye’de Göç Olgusu ve Kültürel Çeşitlilik

Göç, bireylerin ve toplulukların yaşam alanlarını, sosyal ilişkilerini ve kültürel pratiklerini değiştiren çok boyutlu bir toplumsal olgudur. Türkiye, tarihsel süreç boyunca farklı göç hareketlerine sahne olmuş, hem göç alan hem de göç veren bir ülke olarak çok katmanlı bir toplumsal yapıya sahip olmuştur. Bu durum, özellikle çocukların gelişim süreçleri açısından önemli sonuçlar doğurmuştur. Göçle birlikte ortaya çıkan kültürel çeşitlilik,

çocukların sosyal, duygusal ve davranışsal gelişimlerini doğrudan etkileyen bir bağlam oluşturmaktadır (Berry, 1997). Türkiye’de göç olgusu yalnızca mekânsal bir yer değişikliği olarak ele alınmamakta; aynı zamanda ekonomik, sosyal, psikolojik ve kültürel boyutları olan bir dönüşüm süreci olarak değerlendirilmektedir. Bu süreçte çocuklar, çoğu zaman kendi iradeleri dışında gerçekleşen değişimlerin etkisine maruz kalmakta; yeni sosyal çevrelere, eğitim sistemlerine ve kültürel normlara uyum sağlamak zorunda kalmaktadırlar. Bu uyum süreci, çocuklarda davranış sorunlarının ortaya çıkması açısından önemli bir risk faktörü olarak değerlendirilmektedir (Şeker ve Aslan, 2015). Bu çok boyutlu etkileşim süreci, göç ve kültürel çeşitlilik bağlamında çocuk davranışlarını etkileyen aracı mekanizmalar çerçevesinde Şekil 1’de görselleştirilmiştir.

Şekil 1. Göç ve kültürel çeşitlilik bağlamında çocuk davranışlarını etkileyen aracı mekanizmalar

Kaynak: Bronfenbrenner (1979); Berry (1997); Fazelet vd. (2022)

Türkiye’de İç Göç, Dış Göç ve Zorunlu Göç

Türkiye’de göç olgusu temel olarak iç göç, dış göç ve zorunlu göç başlıkları altında ele alınmaktadır. İç göç, özellikle kırsal alanlardan kentsel merkezlere doğru gerçekleşen nüfus hareketlerini ifade etmektedir. Sanayileşme, iş olanakları, eğitim ve sağlık hizmetlerine erişim gibi nedenlerle gerçekleşen iç göç, Türkiye’nin toplumsal yapısını uzun yıllardır etkilemektedir. İç göç sürecinde çocuklar, alışık oldukları sosyal çevrelerden koparak yeni yaşam koşullarına uyum sağlamak durumunda kalmaktadır (Gencer, 2019). Dış göç ise Türkiye’nin hem göç alan hem de göç veren

bir ülke olma özelliği ile ilişkilidir. Özellikle son yıllarda yaşanan bölgesel çatışmalar ve savaşlar sonucunda Türkiye'ye yönelen göç hareketleri, ülke genelinde kültürel çeşitliliği belirgin biçimde artırmıştır. Bu süreçte göç eden çocuklar, dil farklılıkları, eğitim sistemine erişim sorunları ve kültürel uyum güçlükleri ile karşı karşıya kalmaktadır (Aydın ve Kaya, 2017). Zorunlu göç, bireylerin ve ailelerin güvenlik, savaş, doğal afet veya siyasi baskılar nedeniyle yaşadıkları yerleri terk etmek zorunda kalmaları sonucu ortaya çıkmaktadır. Zorunlu göç deneyimi, çocuklar açısından travmatik yaşantıları da beraberinde getirebilmektedir. Travmaya maruz kalma, belirsizlik ve kayıp duyguları, çocukların ruh sağlığı üzerinde derin etkiler bırakmaktadır. Bu bağlamda davranış sorunlarının ortaya çıkma olasılığını artırmaktadır (Fazel vd., 2012). Türkiye'de bu üç göç türü birlikte değerlendirildiğinde, çocukların çok farklı sosyokültürel ve ekonomik koşullar içinde büyüdüğü görülmektedir. Bu çeşitlilik, çocukların davranışlarının değerlendirilmesinde kültürel bağlamın dikkate alınmasını zorunlu kılmaktadır.

Göç Sürecinin Çocuklar Üzerindeki Genel Etkileri

Göçmen ve mülteci çocukların ruh sağlığına ilişkin sorunların, göç sürecine eşlik eden sosyal dışlanma, yoksulluk ve kültürel uyumsuzluk gibi bağlamsal etkenlerle de yakından ilişkili olduğu vurgulanmaktadır (Kirmayer vd., 2011). Göç süreci, çocukların gelişimsel ihtiyaçlarını karşılayan çevresel sistemlerde ani ve köklü değişikliklere yol açmaktadır. Ekolojik sistemler yaklaşımına göre çocukların gelişimi; aile, okul, akran grupları ve toplum gibi iç içe geçmiş sistemlerin etkileşimiyle şekillenmektedir (Bronfenbrenner, 1979). Göç, bu sistemlerin tümünde eş zamanlı değişimlere neden olarak çocukların uyum sürecini zorlaştırmaktadır. Göçle birlikte çocuklar, sosyal ilişkilerinde kopukluk yaşayabilmekte ve akran gruplarına dahil olma konusunda güçlük çekebilmektedir. Dil bariyerleri, farklı iletişim biçimleri ve kültürel normlar, çocukların kendilerini ifade etmelerini zorlaştırmaktadır ve çocuklarda sosyal çekilme, içe kapanma ve kaygı gibi davranışsal tepkilere yol açabilmektedir (Phinney, 1990). Aile bağlamında ise göç, ebeveynlerin stres düzeylerini artırmakta ve ebeveynlik rollerinde değişimlere neden olmaktadır. Ekonomik yetersizlikler, barınma sorunları ve sosyal destek ağlarının zayıflaması, aile içi ilişkileri olumsuz etkileyebilmektedir. Bu durum, çocukların davranışlarını doğrudan etkileyerek saldırganlık, öfke patlamaları ve kurallara uymama gibi dışavurumcu davranış sorunlarının ortaya çıkmasına neden olabilmektedir

(Kardam ve Yüksel, 2010). Eğitim ortamında ise göç süreci, çocukların akademik uyumlarını zorlaştırmaktadır. Farklı eğitim sistemlerinden gelen veya eğitim süreci kesintiye uğramış çocuklar, okulda başarısızlık ve dışlanma riski ile karşı karşıya kalmaktadır. Bu durum, çocukların özsaygılarını zedeleyerek davranış sorunlarını derinleştirebilmektedir (Erdem, 2017).

Göç ve Kültürel Çeşitlilik Kavramları

Kültürel çeşitlilik, farklı kültürel kimliklerin, değerlerin, inançların ve yaşam biçimlerinin bir arada var olması durumunu ifade etmektedir. Türkiye’de göç olgusu, kültürel çeşitliliğin en önemli kaynaklarından biridir. Göçle birlikte farklı dil, din, etnik köken ve yaşam tarzlarına sahip bireyler aynı toplumsal alanı paylaşmakta; bu durum çokkültürlü bir toplumsal yapı ortaya çıkarmaktadır (Banks, 2009). Göç ve kültürel çeşitlilik bağlamında çocuklar, bir yandan kendi kültürel kimliklerini koruma çabası içindeyken, diğer yandan yeni toplumsal normlara uyum sağlamak zorunda kalmaktadır. Bu durum, çocuklarda kimlik karmaşası ve aidiyet sorunlarına yol açabilmektedir. Kültürel kimliğin tehdit altında algılanması, çocukların davranışsal tepkilerinde artışa neden olabilmektedir (Phinney, 1990). Kültürel çeşitliliğin yeterince dikkate alınmadığı sosyal ve eğitim ortamlarında, çocukların davranışları yanlış yorumlanabilmekte ve problemli olarak etiketlenebilmektedir. Oysa birçok davranış, çocuğun kültürel öğrenme süreçlerinin bir yansıması olarak değerlendirilmelidir. Bu nedenle, göç ve kültürel çeşitlilik bağlamında çocuk davranışlarının değerlendirilmesinde kültürel duyarlılık temel bir yaklaşım olarak ele alınmalıdır (Gay, 2010). Türkiye’de göç olgusu ve buna bağlı olarak ortaya çıkan kültürel çeşitlilik, çocukların davranışsal gelişimlerini çok yönlü biçimde etkilemektedir. Bu bağlamın göz ardı edilmesi, çocuklarda ortaya çıkan davranış sorunlarının yanlış değerlendirilmesine ve etkisiz müdahalelere yol açabilmektedir. Bu nedenle, çocuk davranışlarının ele alınmasında göç ve kültürel çeşitlilik bağlamı temel bir çerçeve olarak değerlendirilmelidir.

Çocuklarda Davranış Sorunları

Çocukluk dönemi, bireyin kişilik yapısının, sosyal ilişkilerinin ve davranış örüntülerinin temellerinin atıldığı kritik bir gelişim evresidir. Bu dönemde ortaya çıkan davranış sorunları geçici uyum güçlükleri ve çocuğun ilerleyen yaşam dönemlerindeki psikososyal uyumu üzerinde belirleyici

etkiler yaratabilecek önemli göstergeler olarak değerlendirilmektedir. Özellikle çevresel stres faktörlerinin yoğun olduğu durumlarda, çocukların davranışsal tepkilerinin artış gösterdiği ve bu tepkilerin kalıcı davranış sorunlarına dönüşebildiği bildirilmektedir (Kumru, Carlo ve Edwards, 2004; Yıldırım ve Aydın, 2019). Davranış sorunları, çocuğun içinde bulunduğu aile yapısı, okul ortamı, kültürel bağlam ve toplumsal koşullarla yakından ilişkilidir. Göç, kültürel çeşitlilik, sosyoekonomik yoksunluk ve ayrımcılık gibi faktörler, çocukların davranışlarını şekillendiren önemli çevresel belirleyiciler arasında yer almaktadır. Bu nedenle davranış sorunlarının ele alınmasında yalnızca bireysel özelliklere odaklanan yaklaşımlar yetersiz kalmakta; çok boyutlu ve bağlamsal bir değerlendirme gereklilik kazanmaktadır.

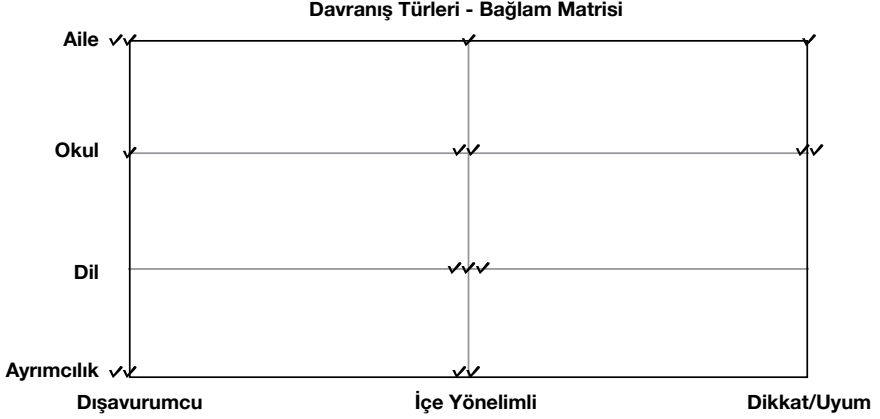
Davranış Sorunlarının Tanımı

Davranış sorunları, çocuğun yaşına ve gelişimsel düzeyine uygun olmayan, sosyal normları zorlayan ve süreklilik gösteren davranış örüntüleri olarak tanımlanmaktadır. Bu davranışlar, çocuğun aile içi ilişkilerini, okul uyumunu ve akran etkileşimlerini olumsuz yönde etkileyebilmektedir (Güler Yıldız, Ertürk Kara ve Gönen, 2014). Davranış sorunlarının ayırt edici özelliği, davranışın geçici bir tepki olmanın ötesine geçerek süreklilik göstermesidir. Gelişimsel olarak beklenen tepkiler ile davranış sorunları arasındaki farkın doğru biçimde belirlenmesi büyük önem taşımaktadır. Örneğin, kısa süreli öfke tepkileri veya yeni bir ortama uyum sürecinde yaşanan huzursuzluklar gelişimsel olarak olağan kabul edilirken; bu davranışların uzun süre devam etmesi ve çocuğun işlevselliğini bozması durumunda davranış sorunu olarak değerlendirilmesi gerekmektedir (Bakkaloğlu ve Sucuoğlu, 2018). Davranış sorunları, genellikle çocuğun içinde bulunduğu çevreye verdiği bir tepki olarak ortaya çıkmaktadır. Aile içi çatışmalar, ebeveyn tutumları, okul ortamındaki beklentiler ve kültürel normlar, davranış sorunlarının şekillenmesinde belirleyici rol oynamaktadır. Bu bağlamda davranış sorunları, bireysel bir patoloji olarak ele alınmamalı, çocuğun çevresiyle kurduğu etkileşimin bir sonucu olarak ele alınmalıdır.

Davranış Sorunlarının Türleri

Çocuklarda davranış sorunları, genellikle dışavurumcu, içe yönelimli ve dikkat-uyum sorunları olmak üzere üç ana başlık altında sınıflandırılmaktadır. Bu sınıflandırma, davranışların dışa mı yoksa içe

mi yöneldiğini temel almakta ve müdahale süreçlerinin planlanmasına rehberlik etmektedir. Göç bağlamında davranış sorunlarının türleri ile bu sorunlarla ilişkili bağlamsal etkenler arasındaki ilişki Şekil 2’de kavramsal olarak sunulmaktadır.

Şekil 2. Göç bağlamında davranış sorunları ile bağlamsal etkenlerin kavramsal eşleşmesi.

Kaynak: Berry (1997); Phinney (1990); Fazel vd. (2012)

- **Dışavurumcu Davranış Sorunları:** Dışavurumcu davranış sorunları, çocuğun çevresine yönelik açık ve gözlemlenebilir davranışlar sergilemesiyle karakterizedir. Bu davranışlar arasında saldırganlık, öfke patlamaları, kurallara uymama, karşı gelme ve yıkıcı davranışlar yer almaktadır. Dışavurumcu davranışlar, genellikle çevreyle doğrudan çatışma içeren tepkiler olarak ortaya çıkmaktadır (Kardam ve Yüksel, 2010). Bu tür davranışlar, özellikle aile içi stresin yoğun olduğu, sınırların tutarsız biçimde belirlendiği ve disiplin uygulamalarının dengesiz olduğu ortamlarda daha sık görülmektedir. Göç ve kültürel uyum süreci yaşayan çocuklarda, yaşanan belirsizlikler ve duygusal gerilimler dışavurumcu davranışların artmasına neden olabilmektedir. Çocuk, yaşadığı stresle başa çıkmakta zorlandığında bu durumu saldırganlık veya karşı gelme davranışları yoluyla dışa vurabilmektedir. Dışavurumcu davranış sorunları, okul ortamında da önemli sorunlara yol açmakta, bu bağlamda sınıf düzenini bozmakta ve çocukların akademik süreçlerden dışlanmasına neden olabilmektedir. Bu durum, davranış sorunlarının daha da pekişmesine ve kronikleşmesine yol açabilmektedir.

- **İçe Yönelimli Davranış Sorunları:** İçe yönelimli davranış sorunları, çocuğun duygularını ve tepkilerini içe yönlmesiyle ortaya çıkan davranış örüntülerini kapsamaktadır. Sosyal çekilme, içe kapanma, kaygı, depresif belirtiler ve düşük özsayı bu grupta yer almaktadır (Phinney, 1990). Bu tür davranış sorunları, dışavurumcu davranışlara kıyasla daha az fark edilebilir olmakla birlikte, çocuğun psikolojik sağlığı üzerinde derin ve uzun vadeli etkiler yaratabilmektedir. İçe yönelimli davranış sorunları yaşayan çocuklar, genellikle sosyal etkileşimlerden kaçınmakta ve duygularını ifade etmekte zorlanmaktadır. Göç ve kültürel çeşitlilik bağlamında değerlendirildiğinde, dil bariyerleri, kültürel farklılıklar ve ayrımcılık deneyimleri, çocukların içe yönelimli davranışlar geliştirmesinde önemli risk faktörleri olarak öne çıkmaktadır. Bu çocuklar, sosyal ortamlarda kendilerini güvende hissetmediklerinde içe kapanma eğilimi gösterebilmektedirler.
- **Dikkat ve Uyum Sorunları:** Dikkat ve uyum sorunları, çocuğun çevresel beklentilere uygun davranmakta zorlanmasıyla ilişkilidir. Dikkat eksikliği, dürtüsellik, hiperaktivite ve akademik uyum güçlükleri bu kapsamda ele alınmaktadır (Kaymak Özmen, 2011). Bu sorunlar, özellikle okul ortamında belirgin hale gelmekte ve çocukların öğrenme süreçlerini olumsuz etkilemektedir. Göç sürecinde eğitim yaşamı kesintiye uğramış veya farklı eğitim sistemlerinden gelen çocuklar, sınıf içi beklentilere uyum sağlamakta zorlanabilmektedir. Bu durum, çocuğun dikkat sorunları yaşadığı yönünde etiketlenmesine ve davranış sorunlarının artmasına neden olabilmektedir.

Davranış Sorunlarına İlişkin Kuramsal Yaklaşımlar

Davranış sorunlarını anlamaya yönelik kuramsal yaklaşımlar, çocukların davranışlarını tek boyutlu açıklamaların ötesinde ele almaktadır. Bu çalışmada davranış sorunlarını açıklamada üç temel yaklaşım öne çıkarılmaktadır.

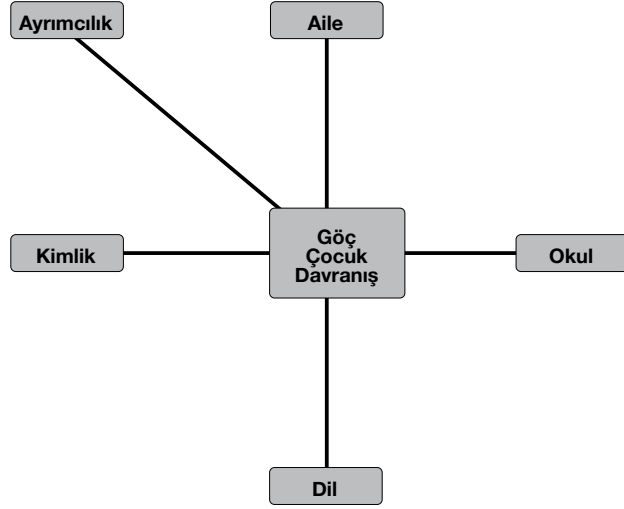
- **Sosyal Öğrenme Kuramı:** Çocukların davranışları gözlem ve taklit yoluyla öğrendiklerini savunmaktadır. Bandura'ya göre çocuklar, çevrelerindeki önemli modellerin davranışlarını gözlemleyerek bu davranışları içselleştirmektedirler (Bandura, 1977). Aile üyeleri, öğretmenler ve akranlar çocuk için temel davranış modelleridir. Şiddet, saldırganlık veya olumsuz davranışların yoğun olduğu ortamlarda

yetişen çocukların benzer davranışları sergileme olasılığı artmaktadır. Bu durum, özellikle göç ve sosyoekonomik stresin yoğun olduğu ortamlarda daha belirgin hale gelmektedir.

- **Ekolojik Sistemler Yaklaşımı:** Çocuğun gelişimini çok katmanlı bir çevresel sistem içinde ele almaktadır. Bronfenbrenner'e göre çocuğun davranışları; aile, okul, akran grupları ve toplum gibi iç içe geçmiş sistemlerin etkileşimi sonucunda şekillenmektedir (Bronfenbrenner, 1979). Göç süreci, bu sistemlerin tamamında eş zamanlı değişimlere neden olmakta ve çocuğun uyum kapasitesini zorlamaktadır. Bu nedenle davranış sorunları, bireysel bir problemden ziyade çevresel etkileşimlerin bir sonucu olarak değerlendirilmelidir.
- **Kültürel Duyarlılık Perspektifi:** Çocuk davranışlarının kültürel bağlamdan bağımsız değerlendiremeyeceğini savunmaktadır. Kültürel normlar, değerler ve iletişim biçimleri, çocukların davranışlarını şekillendiren önemli unsurlardır (Gay, 2010). Farklı kültürel arka planlardan gelen çocukların davranışları, baskın kültürün normlarına göre yanlış yorumlanabilmekte ve problemli olarak etiketlenebilmektedir. Bu durum, çocuklarda davranış sorunlarının artmasına ve sosyal dışlanmaya yol açabilmektedir. Bu nedenle davranış sorunlarının değerlendirilmesinde kültürel duyarlılığın temel bir ilke olarak benimsenmesi gerekmektedir.

Göç ve Kültürel Çeşitliliğin Çocuk Davranışları Üzerindeki Etkileri

Göç ve kültürel çeşitlilik, çocukların davranışsal gelişimlerini çok boyutlu biçimde etkileyen önemli toplumsal süreçlerdir. Göçle birlikte çocuklar, fiziksel bir mekân değişikliği yaşamının yanı sıra aynı zamanda aile yapısı, eğitim ortamı, dil kullanımı, kimlik algısı ve toplumsal kabul gibi birçok alanda dönüşümle karşı karşıya kalmaktadır. Bu dönüşüm süreci, çocukların davranışsal tepkilerinde belirgin değişimlere yol açabilmektedir (Berry, 1997; Bronfenbrenner, 1979). Göç bağlamında ortaya çıkan davranış sorunları, bireysel özelliklerden ziyade çocuğun içinde bulunduğu sosyal ve kültürel çevreyle kurduğu etkileşimlerin bir sonucu olarak değerlendirilmektedir. Bu nedenle göçün çocuk davranışları üzerindeki etkileri; aile, okul, kimlik gelişimi ve toplumsal tutumlar çerçevesinde ele alınmalıdır. Göç, çocuk ve davranış kavramlarının literatürdeki ilişkisel yoğunluğu ve etkileşim alanları Şekil 3'te özetlenmektedir.

Şekil 3. Göç, çocuk ve davranış kavramlarının literatürde ilişkisel yoğunluğu.

Kaynak: Bronfenbrenner (1979); Berry (1997)

Aile Yapısı ve Ebeveyn Tutumları

Aile, çocuğun davranışlarının şekillendiği ilk ve en temel sosyal bağlamdır. Göç süreci, aile yapısında ve ebeveyn rollerinde önemli değişimlere neden olabilmektedir. Ekonomik zorluklar, işsizlik, barınma sorunları ve sosyal destek ağlarının zayıflaması, ebeveynlerin stres düzeylerini artırmakta; bu durum ebeveynlik tutumlarına yansımaktadır (Kardam ve Yüksel, 2010). Aile içi stres, ebeveyn ruh sağlığı ve sosyal destek ağlarının zayıflaması, çocuklarda davranış sorunlarının artmasıyla ilişkilendirilmektedir (Bronstein ve Montgomery, 2011; Hughes vd., 2006). Göç sonrası ailelerde ebeveynlerin yaşadığı psikososyal stres, çocuklara yönelik daha otoriter, tutarsız veya aşırı koruyucu tutumların ortaya çıkmasına neden olabilmektedir. Bu tutumlar, çocuklarda saldırganlık, öfke patlamaları ve kurallara uymama gibi dışavurumcu davranış sorunlarının gelişmesini kolaylaştırmaktadır (Şeker ve Aslan, 2015). Ayrıca, göç sürecinde aile içi rollerin değişmesi, ebeveynlerin çocuklarıyla kurduğu iletişimi olumsuz etkileyebilmektedir. Özellikle ebeveynlerin dil ve kültürel uyum konusunda yaşadığı güçlükler, çocukların davranışsal tepkilerini artıran bir risk faktörü olarak değerlendirilmektedir (Sue vd., 2012).

Okul Ortamı ve Eğitim Süreci

Okul, göçmen ve kültürel açıdan farklı çocuklar için toplumsal uyumun en yoğun yaşandığı alanlardan biridir. Ancak eğitim sistemlerinin kültürel çeşitliliğe yeterince duyarlı olmaması, çocukların okul ortamında davranış sorunları yaşamasına neden olabilmektedir (Banks, 2009). Dil yetersizlikleri, akademik beklentilere uyum güçlükleri ve öğretmenlerin kültürel farkındalık düzeylerinin sınırlı olması, çocukların sınıf içinde yanlış biçimde etiketlenmesine yol açabilmektedir. Bu, çocukların okuldan dışlanma, başarısızlık ve motivasyon kaybı yaşamasına neden olarak davranış sorunlarını pekiştirmektedir (Erdem, 2017). Araştırmalar, kapsayıcı eğitim uygulamalarının yetersiz olduğu okullarda göçmen çocukların davranış sorunları yaşama olasılığının arttığını göstermektedir. Okul ortamının göçmen çocuklar için hem koruyucu hem de risk oluşturan bir bağlam olduğu, öğretmen tutumları ve okul ikliminin belirleyici rol oynadığı vurgulanmaktadır (Vedder ve van Geel, 2012; Rousseau ve Guzder, 2008). Öğretmen-öğrenci ilişkilerinde yaşanan kopukluklar, çocukların okul ortamında kendilerini güvende hissetmemelerine ve davranışsal tepkiler geliştirmelerine neden olabilmektedir (Rengi ve Polat, 2019).

Dil, Kimlik ve Uyum Süreçleri

Dil, çocukların kendilerini ifade etmeleri, sosyal ilişkiler kurmaları ve akademik ortama uyum sağlamaları açısından temel bir araçtır. Göçle birlikte yaşanan dil bariyerleri, çocukların sosyal ortamlarda pasifleşmesine veya davranışsal tepkiler göstermesine neden olabilmektedir (Phinney, 1990). Kültürel uyum sürecinin başarısız ilerlemesi durumunda, çocuklarda kimlik karmaşası, sosyal geri çekilme ve davranışsal tepkilerde artış gözlenebileceği belirtilmektedir (Ward ve Geeraert, 2016). Dil yetersizlikleri, çocukların akran ilişkilerinde dışlanmasına ve kendilerini ifade edememelerine yol açarak içe yönelimli davranış sorunlarının gelişmesini tetikleyebilmektedir. Aynı zamanda çocuklar, kendi kültürel kimliklerini koruma ile yeni toplumun normlarına uyum sağlama arasında bir denge kurmak zorunda kalmaktadır. Bu durum, kimlik karmaşası ve aidiyet sorunlarıyla sonuçlanabilmektedir (Berry, 1997). Kimlik gelişiminde yaşanan bu çatışmalar, çocukların davranışsal tepkilerinde artışa neden olabilmektedir. Özellikle ergenlik dönemine yaklaşan çocuklarda, kimlik arayışıyla birlikte saldırganlık, içe kapanma veya sosyal çekilme gibi davranışlar daha belirgin hale gelebilmektedir (Phinney, 1990).

Ayrımcılık, Damgalanma ve Sosyal Dışlanma

Göçmen ve kültürel açıdan farklı çocuklar, toplumsal yaşamda ayrımcılık, damgalanma ve sosyal dışlanma gibi olumsuz deneyimlerle karşılaşabilmektedir. Bu deneyimler, çocukların psikolojik iyi oluşlarını ve davranışsal uyumlarını olumsuz yönde etkilemektedir (Allport, 1954). Ayrımcılık ve damgalanma deneyimlerinin, çocukların stres düzeylerini artırarak hem içe yönelimli hem de dışavurumcu davranış sorunlarının gelişimine zemin hazırladığı bildirilmektedir (Williams ve Mohammed, 2009). Ayrımcılığa maruz kalan çocuklar, kendilerini değersiz hissetmekte ve sosyal ortamlardan uzaklaşma eğilimi gösterebilmektedir. Bu durum, içe yönelimli davranış sorunlarının yanı sıra, bazı çocuklarda öfke ve saldırganlık gibi dışavurumcu davranışların ortaya çıkmasına da neden olabilmektedir (Tajfel ve Turner, 1979). Damgalanma ve dışlanma deneyimleri, çocukların toplumsal aidiyet duygularını zedeleyerek uzun vadede sosyal uyum sorunlarına yol açmaktadır. Araştırmalar, sosyal dışlanmanın çocuklarda davranış sorunlarının kronikleşmesine zemin hazırladığını ortaya koymaktadır (Pettigrew ve Tropp, 2006). Ayrımcılık ve damgalanma deneyimlerinin, çocukların stres düzeylerini artırarak hem içe yönelimli hem de dışavurumcu davranış sorunlarının gelişimine zemin hazırladığı bildirilmektedir (Williams ve Mohammed, 2009).

Göç Bağlamında Çocuklarda Görülen Davranış Sorunları

Göç ve kültürel çeşitlilik bağlamında çocuklarda görülen davranış sorunları, bireysel özelliklerden çok çevresel, ailesel ve toplumsal etkenlerin etkileşimi sonucunda ortaya çıkmaktadır. Göç sürecinde yaşanan belirsizlik, kayıp deneyimleri, dil engelleri ve sosyal dışlanma, çocukların stresle başa çıkma kapasitelerini zorlamakta olup, farklı türlerde davranış sorunlarının gelişmesine yol açabilmektedir (Berry, 1997; Fazel vd., 2012). Araştırmalar, göçmen ve kültürel açıdan farklı çocuklarda davranış sorunlarının hem dışavurumcu hem de içe yönelimli biçimlerde ortaya çıkabildiğini; ayrıca dikkat ve uyum sorunlarının da yaygın biçimde gözlemlendiğini göstermektedir. Bu bölümde, göç bağlamında çocuklarda en sık karşılaşılan davranış sorunları ele alınmaktadır.

Saldırganlık ve Öfke Davranışları

Saldırganlık ve öfke davranışları, göç sürecinde çocuklarda sıkça gözlemlenen dışavurumcu davranış sorunları arasında yer almaktadır.

Göçle birlikte çocukların yaşadığı güvensizlik, kontrol kaybı ve belirsizlik duyguları, saldırgan davranışların ortaya çıkmasını kolaylaştırabilmektedir (Kardam ve Yüksel, 2010). Özellikle zorunlu göç deneyimi yaşayan çocuklar, travmatik yaşantılar sonucunda öfke kontrolünde güçlük yaşayabilmektedir. Bu çocuklar, yaşadıkları stres ve korku duygularını sözel yollarla ifade etmekte zorlandıklarında, saldırganlık yoluyla dışa vurabilmektedirler (Fazel vd., 2012). Aile içi stresin yüksek olduğu durumlarda ebeveynlerin tutarsız disiplin uygulamaları da saldırgan davranışların pekişmesine neden olabilmektedir. Okul ortamında saldırgan davranışlar, çocukların akran ilişkilerini olumsuz etkilemekte ve dışlanma riskini artırmaktadır. Bu durum, davranış sorunlarının daha da kronikleşmesine yol açabilmektedir (Yıldırım ve Aydın, 2019).

Sosyal Çekilme ve İçer Kapanma

Göç bağlamında çocuklarda yaygın olarak gözlenen bir diğer davranış sorunu sosyal çekilme ve içer kapanmadır. Dil bariyerleri, kültürel farklılıklar ve ayrımcılık deneyimleri, çocukların sosyal ortamlarda kendilerini güvende hissetmemelerine neden olabilmektedir. Bu durum, çocukların akran etkileşimlerinden kaçınmalarına ve içer yönelimli davranışlar geliştirmelerine yol açmaktadır (Phinney, 1990). İçer kapanma, çoğu zaman dışavurumcu davranışlara göre daha az fark edilmekte; ancak çocukların psikolojik sağlığı üzerinde derin ve uzun süreli etkiler yaratabilmektedir. Göçmen çocuklar, sosyal ortamlarda kabul görmediklerini hissettiklerinde sessizleşme, yalnız kalmayı tercih etme ve duygularını bastırma eğilimi gösterebilmektedirler (Sue vd., 2012). Bu tür davranışlar, çocukların akademik katılımlarını da olumsuz etkilemekte ve okuldan kopma riskini artırmaktadır. Uzun vadede sosyal çekilme, depresyon ve kaygı bozuklukları ile ilişkilendirilmektedir (Şeker ve Aslan, 2015).

Dikkat Eksikliği ve Akademik Uyum Sorunları

Göç sürecinde eğitim yaşamı kesintiye uğrayan çocuklarda dikkat eksikliği ve akademik uyum sorunları sıkça görülmektedir. Farklı eğitim sistemlerinden gelen veya eğitim sürecinde boşluklar yaşayan çocuklar, sınıf içi beklentilere uyum sağlamakta zorlanabilmektedir (Erdem, 2017). Dil yetersizlikleri ve öğretim yöntemlerinin kültürel çeşitliliğe uygun olmaması, çocukların dikkat sorunları yaşadığı yönünde etiketlenmesine neden olabilmektedir. Bu etiketleme, çocukların özsaygılarını zedeleyerek davranış sorunlarını daha da artırabilmektedir (Bakkaloğlu ve Sucuoğlu, 2018).

Dikkat ve uyum sorunları, yalnızca bireysel nöro gelişimsel faktörlerle açıklanamamalı; göçün yarattığı çevresel stres faktörleri de dikkate alınmalıdır. Aksi takdirde çocuklar yanlış tanılanma ve uygun olmayan müdahalelerle karşı karşıya kalabilmektedir.

Kimlik Karmaşası ve Davranışsal Tepkiler

Göç ve kültürel çeşitlilik bağlamında çocukların yaşadığı en önemli zorluklardan biri kimlik gelişimi sürecinde ortaya çıkan karmaşalardır. Çocuklar, bir yandan kendi kültürel kimliklerini korumaya çalışırken, diğer yandan yeni toplumun normlarına uyum sağlamak zorunda kalmaktadır. Bu ikili baskı, davranışsal tepkilerin artmasına neden olabilmektedir (Berry, 1997). Kimlik karmaşası yaşayan çocuklarda saldırganlık, içe kapanma, kurallara karşı gelme ve sosyal çekilme gibi davranışlar birlikte görülebilmektedir. Özellikle ergenlik dönemine yaklaşan çocuklarda bu tepkiler daha belirgin hale gelmektedir (Phinney, 1990). Bu bağlamda kimlik gelişimi sürecinin desteklenmemesi, çocukların davranış sorunlarının kalıcı hale gelmesine ve toplumsal uyumlarının zorlaşmasına yol açabilmektedir. Göç sürecinde çocuk davranışlarının zaman içinde nasıl değiştiğine ilişkin kavramsal model Şekil 4’te sunulmaktadır.

Şekil 4: Göç sürecinde çocuk davranışlarının zamansal değişimine ilişkin kavramsal model.

Kaynak: Rutter (2006); Fazel vd. (2012)

Davranış Sorunlarının Toplumsal Yansımaları

Göç ve kültürel çeşitlilik bağlamında çocuklarda ortaya çıkan davranış sorunları, yalnızca bireysel ya da ailesel düzeyde ele alınabilecek problemler değildir. Bu sorunlar, okul ortamından toplumsal ilişkilere, sosyal bütünleşmeden eğitim politikalarına kadar geniş bir alanda etkiler yaratmaktadır. Çocukluk döneminde ortaya çıkan ve yeterince ele alınmayan davranış sorunları, ilerleyen yaşlarda toplumsal uyum güçlüklerine, akademik başarısızlığa ve sosyal dışlanmaya zemin hazırlayabilmektedir (Yıldırım ve Aydın, 2019). Toplumsal düzeyde değerlendirildiğinde, davranış

sorunları hem çocukların toplumla kurduğu ilişki biçimini etkilemekte hem de toplumun bu çocuklara yönelik algı ve tutumlarını şekillendirmektedir. Bu karşılıklı etkileşim, davranış sorunlarının süreklilik kazanmasına ve kuşaklar arası etkiler oluşturmaya neden olabilmektedir.

Akran İlişkileri ve Sosyal Uyum

Çocuklarda görülen davranış sorunlarının en belirgin toplumsal yansımalarından biri, akran ilişkilerinde yaşanan güçlüklerdir. Göçmen ve kültürel açıdan farklı çocuklar, davranışsal tepkileri nedeniyle akran grupları tarafından dışlanma, reddedilme veya etiketlenme riskiyle karşı karşıya kalabilmektedir (Phinney, 1990). Saldırganlık, öfke kontrolünde güçlük veya içe kapanma gibi davranışlar, çocukların akran ilişkilerinde kabul görmesini zorlaştırmakta ve sosyal uyum süreçlerini olumsuz etkilemektedir. Akran reddi yaşayan çocuklar, zamanla sosyal ortamlardan uzaklaşma eğilimi gösterebilmekte ve bu durum davranış sorunlarının daha da derinleşmesine yol açabilmektedir (Kumru vd., 2004). Akran ilişkilerinde yaşanan bu olumsuzluklar, çocukların sosyal becerilerinin gelişimini sınırlamakta ve toplumsal aidiyet duygularını zedelemektedir. Özellikle göç bağlamında kültürel farklılıkların belirgin olduğu ortamlarda, akran zorbalığı ve dışlanma deneyimlerinin daha sık yaşandığı bildirilmektedir (Pettigrew ve Tropp, 2006).

Okul İklimi ve Eğitim Ortamına Etkileri

Davranış sorunları, okul ortamında sınıf iklimini ve okulun genel işleyişini de etkilemektedir. Göçmen çocuklarda görülen davranış sorunları, öğretmenlerin sınıf yönetimi süreçlerini zorlaştırmakta ve öğrenme ortamının niteliğini düşürebilmektedir (Bakkaloğlu ve Sucuoğlu, 2018). Davranış sorunları yaşayan çocuklar, çoğu zaman disiplin uygulamalarının odağı haline gelmekte ve bu durum çocukların eğitimden dışlanmasına yol açabilmektedir. Okuldan uzaklaştırma, etiketleme ve düşük akademik beklentiler, çocukların okul aidiyetini zedeleyerek akademik başarısızlığı pekiştirmektedir (Erdem, 2017). Bu bağlamda, davranış sorunlarının okul ortamında yeterince desteklenmemesi, eğitimde eşitsizlikleri derinleştirmekte ve göçmen çocukların eğitim sistemine entegrasyonunu zorlaştırmaktadır. Kapsayıcı eğitim yaklaşımlarının yetersizliği, davranış sorunlarının toplumsal boyutta kalıcı hale gelmesine neden olabilmektedir (Banks, 2009).

Toplumsal Dışlanma ve Sosyal Bütünleşme

Davranış sorunlarının bir diğer önemli toplumsal yansıması, toplumsal dışlanma süreçlerinin güçlenmesidir. Göçmen ve kültürel açıdan farklı çocuklar, davranışsal tepkileri nedeniyle “problemlı”, “uyumsuz” veya “tehlikeli” olarak etiketlenebilmektedir. Bu etiketleme süreci, çocukların toplumsal hayata katılımını sınırlamakta ve sosyal bütünleşmeyi zorlaştırmaktadır (Allport, 1954). Toplumsal dışlanma, çocukların kendilik algılarını olumsuz yönde etkilemekte ve aidiyet duygularını zayıflatmaktadır. Aidiyet duygusu zedelenen çocuklar, toplumla kurdukları ilişkilerde güvensizlik ve mesafe geliştirebilmekte; bu durum davranış sorunlarının süreklilik kazanmasına yol açabilmektedir (Tajfel ve Turner, 1979). Sosyal bütünleşmenin sağlanamadığı durumlarda, davranış sorunları bireysel bir problem olmaktan çıkarak toplumsal bir risk faktörüne dönüşmektedir. Bu risk, uzun vadede toplumsal kutuplaşma ve ayrımcılık eğilimlerini artırabilmektedir.

Uzun Vadeli Psikososyal Sonuçlar

Çocukluk döneminde ortaya çıkan davranış sorunlarının yeterince ele alınmaması, bireyin yaşam boyu süren psikososyal uyumunu olumsuz etkileyebilmektedir. Araştırmalar, çocuklukta yaşanan davranış sorunlarının ergenlik ve yetişkinlik dönemlerinde ruh sağlığı problemleri, sosyal uyum güçlükleri ve akademik başarısızlıkla ilişkili olduğunu göstermektedir (Fazel vd., 2012). Göç ve kültürel çeşitlilik bağlamında değerlendirildiğinde, bu uzun vadeli etkiler daha da belirgin hale gelmektedir. Destek mekanizmalarından yoksun kalan çocuklar, toplumsal hayata sınırlı biçimde katılmakta ve sosyal ilişkilerde kalıcı güçlükler yaşayabilmektedir (Sue vd., 2012). Bu nedenle davranış sorunlarının erken dönemde ele alınması, toplumsal refah ve sosyal bütünleşme açısından da kritik bir öneme sahiptir.

Türkiye’de Eğitim, Müdahale ve Destek Yaklaşımları

Göç ve kültürel çeşitlilik bağlamında çocuklarda ortaya çıkan davranış sorunlarının ele alınmasında, eğitim sistemleri ve destek mekanizmaları kritik bir rol oynamaktadır. Bu sorunların bütüncül ve çok paydaşlı yaklaşımlarla ele alınması gerekmektedir. Zorunlu göç deneyimi yaşayan çocukların, çatışma ve travmatik yaşantılara maruz kalmaları nedeniyle davranışsal ve duygusal uyum sorunları yaşama risklerinin anlamlı

düzeyde arttığı farklı ülke örneklemelerinde gösterilmiştir (Tol vd., 2011). Türkiye’de göçmen ve kültürel açıdan farklı çocuklara yönelik geliştirilen eğitim ve müdahale yaklaşımları; kapsayıcı eğitim, rehberlik ve psikososyal destek hizmetleri, aileye yönelik çalışmalar ve okul–aile–toplum iş birliği çerçevesinde değerlendirilmektedir (Banks, 2009; Gay, 2010). Davranış sorunlarının önlenmesi ve azaltılmasında erken müdahale büyük önem taşımaktadır. Bu bağlamda eğitim kurumlarının yalnızca akademik bilgi aktaran yapılar olmaktan çıkıp, çocukların sosyal ve duygusal gelişimlerini destekleyen güvenli alanlar haline gelmesi gerekmektedir.

Ülke	Örneklem Özelliği	İncelenen Temel Sorunlar	Başlıca Bulgular
ABD	Mülteci ve göçmen çocuklar	Travma, saldırganlık, akademik uyum	Travmatik göç deneyimleri davranış sorunlarını artırmaktadır.
Almanya	Göçmen çocuklar	Kimlik karmaşası, sosyal dışlanma	Kapsayıcı eğitim uyumu güçlendirmektedir.
Hollanda	İkinci kuşak göçmen çocuklar	Sosyal uyum, akran ilişkileri	Okul-aile iş birliği davranış sorunlarını azaltmaktadır.
Kanada	Çok kültürlü göçmen çocuklar	Duygusal uyum, sosyal beceriler	Erken müdahale programları koruyucu etki göstermektedir.
Avustralya	Mülteci ve sığınmacı çocuklar	Travma sonrası belirtiler	Psikososyal destek uyumu artırmaktadır.
Türkiye	Zorunlu göç yaşamış çocuklar	Davranış sorunları, okul uyumu	Rehberlik hizmetleri davranışsal riskleri azaltmaktadır.

Tablo 1: Göç ve Kültürel Çeşitlilik Bağlamında Çocuklarda Davranış Sorunlarına İlişkin Farklı Ülke Örneklemeleri.

Kaynakça: Berry (1997); Phinney (1990); Tol vd. (2011); Banks (2009); Gay (2010).

Kapsayıcı Eğitim Uygulamaları

Kapsayıcı eğitim, tüm çocukların bireysel farklılıkları ve kültürel arka planları dikkate alınarak eğitim sürecine eşit biçimde katılmalarını hedefleyen bir yaklaşımdır. Göç ve kültürel çeşitlilik bağlamında kapsayıcı eğitim, çocukların davranış sorunlarını azaltmada etkili bir araç olarak değerlendirilmektedir (Banks, 2009). Türkiye’de kapsayıcı eğitim uygulamaları, özellikle göçmen çocukların eğitim sistemine entegrasyonu

açısından önemli bir potansiyele sahiptir. Ancak bu uygulamaların yeterince sistematik ve yaygın olmadığı görülmektedir. Kültürel farklılıkların göz ardı edildiği eğitim ortamlarında, çocukların davranışları yanlış yorumlanabilmekte ve problemli olarak etiketlenebilmektedir (Rengi ve Polat, 2019). Kapsayıcı eğitim anlayışının güçlendirilmesi, öğretim programlarının kültürel çeşitliliği gözetin biçimde düzenlenmesini, sınıf içi uygulamalarda esnek yaklaşımların benimsenmesini ve öğretmenlerin kültürel farkındalıklarının artırılmasını gerektirmektedir. Bu yaklaşım, çocukların kendilerini okul ortamında kabul edilmiş hissetmelerine katkı sağlayarak davranış sorunlarının azalmasına yardımcı olmaktadır.

Rehberlik ve Psikososyal Destek Hizmetleri

Göç ve kültürel uyum süreci yaşayan çocukların davranış sorunlarının ele alınmasında rehberlik ve psikososyal destek hizmetleri önemli bir role sahiptir. Okullarda sunulan psikolojik danışmanlık ve rehberlik hizmetleri, çocukların yaşadıkları stres, kaygı ve travmatik deneyimlerle başa çıkma becerilerini desteklemektedir (Fazel vd., 2012). Türkiye’de rehberlik hizmetlerinin göçmen çocuklara yönelik olarak güçlendirilmesi, erken tanılama ve müdahale açısından kritik öneme sahiptir. Davranış sorunlarının yalnızca disiplin problemi olarak ele alınması, çocukların ihtiyaç duydukları psikososyal desteğe erişimini engelleyebilmektedir. Bu nedenle rehberlik hizmetlerinin önleyici ve destekleyici bir anlayışla yapılandırılması gerekmektedir (Bakkaloğlu ve Sucuoğlu, 2018). Psikososyal destek programları, çocukların duygularını ifade etmelerini, stresle başa çıkma becerileri geliştirmelerini ve sosyal ilişkilerini güçlendirmelerini hedeflemelidir. Bu tür programların kültürel duyarlılık çerçevesinde uygulanması, çocukların davranışsal uyumlarını artırmada etkili olmaktadır.

Aileye Yönelik Destek Programları

Aile, çocuğun davranışsal gelişimini etkileyen en önemli çevresel faktörlerden biridir. Göç süreci, ailelerin ebeveynlik rollerinde ve çocuklarıyla kurdukları ilişkilerde önemli değişimlere yol açabilmektedir. Bu nedenle ailelere yönelik destek programları, çocuklarda görülen davranış sorunlarının önlenmesi ve azaltılmasında önemli bir müdahale alanı olarak değerlendirilmektedir (Kardam ve Yüksel, 2010). Türkiye’de aile destek programlarının, göçmen ailelerin kültürel özelliklerini ve yaşadıkları uyum güçlüklerini dikkate alacak şekilde yapılandırılması gerekmektedir. Ebeveynlere yönelik psikoeğitim çalışmaları, çocukların davranışlarını

anlamalarına ve daha tutarlı ebeveynlik tutumları geliştirmelerine katkı sağlamaktadır. Aile-okul iş birliğinin güçlendirilmesi, ebeveynlerin eğitim sürecine aktif katılımını artırmakta ve çocukların davranış sorunlarıyla başa çıkmada daha etkili sonuçlar doğurmaktadır. Bu süreçte ailelerin güçlendirilmesi, çocukların sosyal ve duygusal gelişimlerini destekleyen koruyucu bir faktör olarak öne çıkmaktadır.

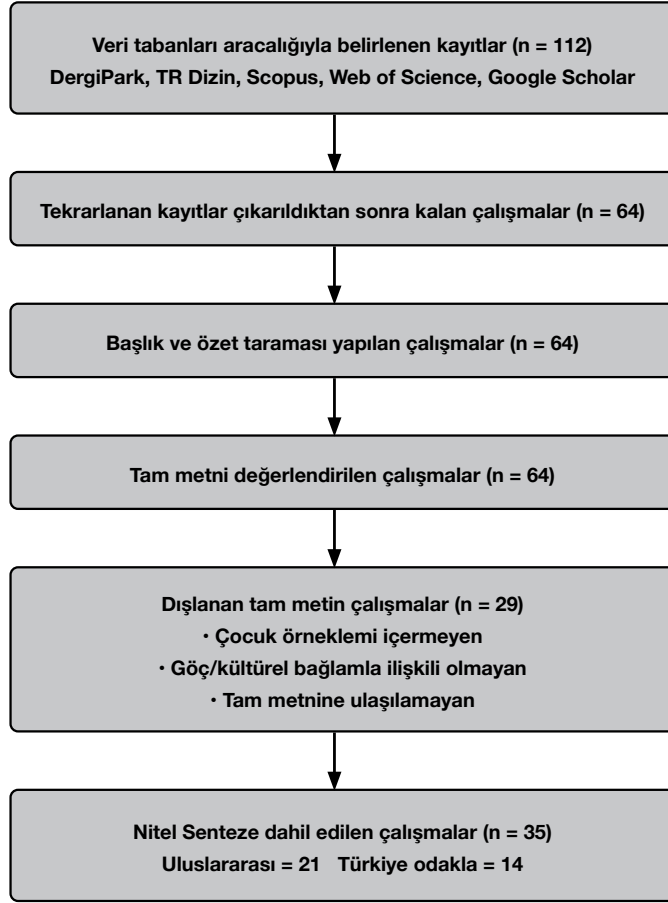
Okul-Aile-Toplum İş Birliği

Davranış sorunlarının ele alınmasında okul, aile ve toplum arasında kurulan iş birliği hayati bir öneme sahiptir. Göç ve kültürel çeşitlilik bağlamında çocukların yaşadığı sorunlar, tek bir kurumun müdahalesiyle çözülebilecek nitelikte değildir. Bu nedenle çok paydaşlı ve bütüncül yaklaşımlar benimsenmelidir (Bronfenbrenner, 1979). Okul-aile-toplum iş birliği, çocukların eğitim ve sosyal uyum süreçlerinin desteklenmesini sağlamaktadır. Yerel yönetimler, sivil toplum kuruluşları ve sosyal hizmet kurumları ile yürütülen ortak çalışmalar, çocuklara yönelik destek mekanizmalarının çeşitlendirilmesine katkı sunmaktadır. Bu iş birliği modeli, göçmen çocukların toplumsal hayata katılımını artırmakta ve davranış sorunlarının toplumsal düzeyde ele alınmasını mümkün kılmaktadır. Böylece davranış sorunları yalnızca bireysel bir problem olmaktan çıkarak, toplumsal sorumluluk çerçevesinde değerlendirilmektedir.

Yöntem

Bu çalışma, Türkiye’de göç ve kültürel çeşitlilik bağlamında çocuklarda görülen davranış sorunlarını inceleyen betimsel nitelikte bir derleme (narrative review) çalışmasıdır. Araştırmada herhangi bir nicel veri toplama süreci yürütülmemiş; bunun yerine, ulusal ve uluslararası literatürde yer alan ilgili araştırmalar sistematik bir tarama süreciyle incelenmiş ve elde edilen bulgular sentezlenmiştir. Derleme süreci, önceden belirlenen anahtar kelimeler ve dahil edilme ölçütleri doğrultusunda yürütülmüş; elde edilen bulgular tematik bir çerçeve içinde değerlendirilmiştir. Literatür taraması DergiPark, TR Dizin, Google Scholar, Web of Science ve Scopus veri tabanları üzerinden gerçekleştirilmiştir. Tarama sürecinde, çocuklarda davranış sorunları ile göç ve kültürel çeşitlilik konularını birlikte ele alan çalışmalar hedeflenmiştir. Arama işlemleri Boolean (mantıksal) arama yöntemi kullanılarak yapılmış; bu kapsamda anahtar kavramlar arasında AND, OR ve

NOT bağlaçlarından yararlanılmıştır. Türkçe ve İngilizce anahtar kelimelerle yapılan taramalarda aşağıdaki örnek arama dizgileri kullanılmıştır: (“göç” AND “çocuk” AND “davranış sorunları”; “kültürel çeşitlilik” AND “çocuk davranışları”; “migration” AND “children” AND “behavior problems”; “cultural diversity” AND “child behavior”; “immigrant children” AND (“behavior problems” OR “behavioral adjustment”). Tarama sürecinde elde edilen çalışmalar, belirlenen dahil edilme ve dışlama ölçütlerine göre değerlendirilmiştir. Dahil edilme ölçütleri; çalışmaların çocuk ve/veya ergen örneklemeyle yürütülmüş olması, göç, kültürel çeşitlilik veya kültürel uyum bağlamında çocuk davranışlarını ele alması, hakemli dergilerde yayımlanmış olması, Türkçe veya İngilizce dilinde yayımlanmış olması ve tam metnine erişilebilir olması şeklinde belirlenmiştir. Buna karşılık, yalnızca yetişkin örnekleme içeren çalışmalar, davranış sorunlarını göç ya da kültürel bağlamdan bağımsız ele alan araştırmalar ile editoryal yazılar, kitap tanıtımları ve tam metnine ulaşamayan çalışmalar dışlama ölçütleri kapsamında değerlendirilmiş ve literatür taramasına dahil edilmemiştir. Literatür taraması, 2010–2024 yılları arasında yayımlanan çalışmalarla sınırlandırılmıştır. Belirlenen anahtar kelimelerle yapılan ilk tarama sonucunda toplam 112 çalışmaya ulaşılmıştır. Başlık ve özet incelemesi sonucunda konu kapsamı dışında kalan ve tekrar eden çalışmalar elenmiş, geriye 64 çalışma kalmıştır. Tam metin incelemesi yapılan bu çalışmalar arasından, dahil edilme ölçütlerini karşılayan toplam 35 çalışma derleme kapsamına alınmıştır. Derlemeye dahil edilen çalışmaların 21’i uluslararası, 14’ü ise Türkiye bağlamında yürütülmüş araştırmalardan oluşmaktadır. Bu çalışmalar; davranış sorunlarının türleri, aile ve okul bağlamı, dil ve kimlik süreçleri ile ayrımcılık ve sosyal dışlanma temaları çerçevesinde analiz edilmiştir. Derleme kapsamına alınan çalışmalar, tematik analiz yaklaşımı kullanılarak incelenmiş; elde edilen bulgular çocuklarda görülen davranış sorunları, göç ve kültürel çeşitlilikle ilişkili risk faktörleri, koruyucu faktörler ve toplumsal yansımalar başlıkları altında sınıflandırılmıştır. Bu süreçte, çalışmalardan elde edilen bulgular doğrudan aktarılmamış; bunun yerine, çalışmalar arasındaki benzerlikler ve farklılıklar karşılaştırılarak sentezlenmiştir. Böylece literatürde öne çıkan ortak eğilimler ile tartışılmalı noktalar bütüncül bir çerçevede ele alınmıştır. Literatür tarama ve eleme sürecine ilişkin aşamalar, şeffaflığı artırmak amacıyla Şekil 5’te akış diyagramı şeklinde gösterilmiştir.

Şekil 5: Literatür tarama ve eleme sürecine ilişkin akış diyagramı (PRISMA temelli)

Bulgular

Bu derleme çalışmada, Türkiye ve uluslararası literatürde göç ve kültürel çeşitlilik bağlamında çocuklarda görülen davranış sorunlarına ilişkin bulgular bütüncül bir yaklaşımla incelenmiştir. İncelenen çalışmalar, göç sürecinin çocukların davranışsal gelişimleri üzerinde çok boyutlu ve çok düzeyli etkiler yarattığını ortaya koymaktadır. Bu bağlamda, göçmen çocuklarda gözlenen davranış sorunlarının risk faktörleri kadar koruyucu faktörlerle birlikte değerlendirilmesi gerektiği, dayanıklılık temelli yaklaşımlarla da desteklenmektedir (Masten, 2014; Rutter, 2006; Suárez-

Orozco vd., 2018). Bulgular; davranış sorunlarının türleri, aile ve okul bağlamındaki belirleyiciler, dil ve kimlik süreçleri, ayrımcılık ve sosyal dışlanma deneyimleri ile toplumsal uyum ve uzun vadeli sonuçlar olmak üzere tematik başlıklar altında ele alınmıştır.

- Göç Bağlamında Davranış Sorunlarının Yaygınlığına İlişkin Bulgular
Literatürde yer alan çalışmalar, göçmen ve kültürel açıdan farklı çocuklarda davranış sorunlarının, göç deneyimi yaşamayan akranlarına kıyasla daha sık görüldüğünü göstermektedir. Özellikle zorunlu göç, savaş ve travmatik yaşantılarla ilişkili göç süreçleri, çocukların davranışsal uyumlarını olumsuz yönde etkilemektedir (Fazel vd., 2012). Bulgular, davranış sorunlarının tek tip olmadığını; çocukların yaşadıkları çevresel koşullara bağlı olarak farklı biçimlerde ortaya çıktığını göstermektedir. Bazı çocuklarda saldırganlık ve karşı gelme gibi dışavurumcu davranışlar ön plana çıkarken, bazı çocuklarda içe kapanma, kaygı ve sosyal çekilme gibi içe yönelimli davranışların daha belirgin olduğu görülmektedir (Şeker ve Aslan, 2015). Bu durum, göç sürecinin çocukların davranışsal tepkilerini çok yönlü biçimde etkilediğini ortaya koymaktadır.
- Aile Yapısı ve Ebeveyn Tutumlarına İlişkin Bulgular
Aile yapısı ve ebeveyn tutumlarının göç bağlamında çocuk davranışları üzerinde belirleyici bir rol oynadığını göstermektedir. Göç süreciyle birlikte ailelerin yaşadığı ekonomik güçlükler, rol değişimleri ve sosyal destek ağlarının zayıflaması, ebeveynlerin stres düzeylerini artırmaktadır (Kardam ve Yüksel, 2010). Bulgular, yüksek ebeveyn stresi ile çocuklarda görülen saldırganlık, öfke patlamaları ve kurallara uymama davranışları arasında anlamlı ilişkiler bulunduğunu ortaya koymaktadır. Özellikle tutarsız disiplin uygulamalarının ve aşırı kontrolcü ya da ihmalkâr ebeveyn tutumlarının, davranış sorunlarının artmasına zemin hazırladığı belirtilmektedir.
- Aile içi iletişimin güçlü olduğu ve ebeveynlerin destekleyici tutumlar sergilediği durumlarda ise çocukların göç sürecine daha sağlıklı uyum sağladıkları ve davranış sorunlarının daha sınırlı düzeyde kaldığı bulgulanmıştır.
- Okul Ortamı ve Eğitim Sürecine İlişkin Bulgular
Literatürde yer alan bulgular, okul ortamının göçmen çocuklar açısından hem koruyucu hem de risk oluşturu bir bağlam olduğunu göstermektedir. Kapsayıcı eğitim uygulamalarının yetersiz olduğu okullarda, göçmen çocukların davranış sorunları yaşama olasılığının

arttığı bildirilmektedir (Rengi ve Polat, 2019). Dil yetersizlikleri ve akademik uyum sorunları, çocukların öğretmenler ve akranlar tarafından “problemli” olarak etiketlenmesine neden olabilmektedir. Bu etiketleme sürecinin, çocukların davranış sorunlarını pekiştirdiği ve okuldan dışlanma riskini artırdığına ilişkin bulgular dikkat çekmektedir (Erdem, 2017). Öte yandan, öğretmenlerin kültürel farkındalık düzeylerinin yüksek olduğu ve sınıf içi uygulamalarda esneklik sağlanan eğitim ortamlarında, göçmen çocukların davranış sorunlarının azaldığı ve okul aidiyetlerinin güçlendiği bulgulanmıştır.

- **Dil, Kimlik ve Uyum Süreçlerine İlişkin Bulgular**
Dil yeterliliğinin çocukların davranışsal uyumu üzerinde kritik bir rol oynadığını ortaya koymaktadır. Dil bariyerleri, çocukların kendilerini ifade etmelerini zorlaştırmakta ve sosyal çekilme, içe kapanma ve kaygı gibi davranış sorunlarının ortaya çıkmasına neden olmaktadır (Phinney, 1990). Kimlik gelişimi sürecine ilişkin bulgular, göçmen çocukların iki kültür arasında kalma deneyimi yaşadıklarını ve bu durumun davranışsal tepkileri artırabildiğini göstermektedir. Özellikle ergenliğe yaklaşan çocuklarda kimlik karmaşası saldırganlık, kurallara karşı gelme ve sosyal izolasyon gibi davranışlarla ilişkilendirilmektedir (Berry, 1997). Kimlik gelişiminin desteklendiği ve çocukların kültürel aidiyetlerinin kabul gördüğü ortamlarda ise davranış sorunlarının daha sınırlı düzeyde kaldığı bulgulanmıştır.
- **Ayrımcılık, Damgalanma ve Sosyal Dışlanmaya İlişkin Bulgular**
İncelenen literatür, ayrımcılık ve sosyal dışlanma deneyimlerinin çocuklarda davranış sorunlarını artıran önemli bir risk faktörü olduğunu göstermektedir. Göçmen çocukların etnik kökenleri, dilleri veya kültürel özellikleri nedeniyle damgalanmaları, psikososyal uyumlarını olumsuz yönde etkilemektedir (Allport, 1954). Bulgular, ayrımcılığa maruz kalan çocuklarda hem içe yönelimli hem de dışavurumcu davranış sorunlarının birlikte görülebildiğini ortaya koymaktadır. Sosyal dışlanma deneyimleri, çocukların toplumsal aidiyet duygularını zedelemekte ve uzun vadede sosyal uyum güçlüklerine yol açmaktadır (Tajfel ve Turner, 1979).
- **Uzun Vadeli Psikososyal Sonuçlara İlişkin Bulgular**
Erken dönemde yaşanan davranış sorunlarının zamanında ele alınmaması durumunda, bu sorunların ilerleyen gelişim dönemlerinde akademik başarısızlık ve sosyal uyum güçlükleriyle ilişkili olduğu vurgulanmaktadır (Heckman, 2006). Göç ve kültürel çeşitlilik

bağlamında destek mekanizmalarından yoksun kalan çocukların, ilerleyen yaşam dönemlerinde akademik başarısızlık, sosyal izolasyon ve ruh sağlığı sorunları yaşama risklerinin arttığı bildirilmektedir (Fazel vd., 2012).

- Özellikle erken müdahale ve destek hizmetlerinin sunulmadığı durumlarda, davranış sorunlarının kronikleştiği ve toplumsal bütünleşmeyi zorlaştırdığı bulgulanmıştır. Buna karşılık, kapsayıcı eğitim, rehberlik hizmetleri ve aile destek programlarının etkin biçimde uygulandığı ortamlarda, çocukların davranışsal uyumlarının güçlendiği görülmektedir.
- Genel olarak derleme bulguları, göç ve kültürel çeşitlilik bağlamında çocuklarda görülen davranış sorunlarının;
 - Tek bir nedene bağlı olmadığı,
 - Aile, okul ve toplum düzeyinde çoklu etkenlerin etkileşimiyle ortaya çıktığı,
 - Erken dönemde ele alınmadığında toplumsal uyum sorunlarına dönüştüğü,
 - Kapsayıcı ve kültürel duyarlılığı olan müdahalelerle azaltılabildiği yönünde güçlü kanıtlar sunmaktadır.

Bu bulgular, göçmen ve kültürel açıdan farklı çocuklara yönelik politikaların yalnızca eğitim temelli değil, bütüncül sosyal destek yaklaşımlarıyla ele alınması gerektiğini ortaya koymaktadır.

Tartışma

Türkiye’de göç ve kültürel çeşitlilik bağlamında çocuklarda görülen davranış sorunlarının çok boyutlu bir yapıya sahip olduğu ortaya konulmaktadır. Bulgular, davranış sorunlarının yalnızca bireysel özellikler ya da gelişimsel farklılıklarla açıklanamayacağını; aile, okul ve toplumsal bağlamın eş zamanlı etkisiyle şekillendiğini göstermektedir. Bu sonuç, çocuk davranışlarını ekolojik bir çerçevede ele alan yaklaşımlarla örtüşmektedir (Bronfenbrenner, 1979).

- **Bulguların Literatürle Karşılaştırılması**
Bu çalışmada davranış sorunlarının göç bağlamında hem dışavurumcu hem de içe yönelimli biçimlerde ortaya çıktığı görülmüştür. Uluslararası literatürde yer alan çalışmalar da göçmen çocuklarda saldırganlık,

öfke, sosyal çekilme ve kaygı gibi davranışların birlikte görülebildiğini bildirmektedir (Fazel vd., 2012; Berry, 1997). Bu durum, göç sürecinin çocuklarda tek tip bir davranışsal tepki yaratmadığını, aksine bireysel ve çevresel faktörlere bağlı olarak farklılaşan tepkiler doğurduğunu göstermektedir. Türkiye bağlamında yapılan çalışmalarla karşılaştırıldığında, elde edilen bulguların ulusal literatürle büyük ölçüde örtüştüğü görülmektedir. Özellikle aile içi stresin artması, ebeveyn tutumlarındaki değişimler ve ekonomik güçlüklerin çocuk davranışları üzerindeki etkileri, önceki araştırmalarla paralellik göstermektedir (Kardam ve Yüksel, 2010; Şeker ve Aslan, 2015). Bu durum, göçün çocuk davranışları üzerindeki etkilerinin kültürler arası benzerlikler taşıdığını, ancak yerel bağlamla birlikte değerlendirilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır.

- **Aile ve Okul Bağlamına İlişkin Yorumlar**

Bulgular, aile yapısı ve ebeveyn tutumlarının çocuk davranışları üzerinde belirleyici bir rol oynadığını göstermektedir. Göç sürecinde ebeveynlerin yaşadığı psikososyal stres, çocuklara yönelik tutumların sertleşmesine ya da tutarsızlaşmasına yol açabilmektedir. Bu bulgu, ebeveynlik davranışlarının çocukların davranışsal uyumu üzerindeki etkisini vurgulayan literatürle uyumludur. Okul ortamına ilişkin bulgular ise, eğitim sisteminin kültürel çeşitliliğe duyarlılık düzeyinin çocuk davranışları üzerinde kritik bir etkiye sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Öğretmenlerin kültürel farkındalık düzeylerinin düşük olduğu ortamlarda çocukların daha sık davranış sorunları yaşadığı, buna karşılık kapsayıcı uygulamaların yaygın olduğu okullarda uyum sorunlarının azaldığı görülmektedir. Bu sonuç, kapsayıcı eğitim yaklaşımlarının davranış sorunlarının önlenmesinde koruyucu bir rol oynadığını göstermektedir (Banks, 2009; Gay, 2010).

- **Dil, Kimlik ve Ayrımcılık Boyutunun Önemi**

Bu çalışmanın önemli tartışma noktalarından biri, dil ve kimlik süreçlerinin davranış sorunlarıyla olan ilişkisine dairdir. Bulgular, dil yetersizliklerinin ve kimlik karmaşasının çocukların davranışsal tepkilerini artırdığını göstermektedir. Bu bulgu, etnik kimlik gelişimi ve uyum süreçlerine odaklanan çalışmalarla örtüşmektedir (Phinney, 1990).

Ayrımcılık ve sosyal dışlanma deneyimlerinin davranış sorunlarını derinleştirdiğine ilişkin bulgular, davranış sorunlarının toplumsal

tutumlarla da ilişkili olduğunu ortaya koymaktadır. Bu durum, davranış sorunlarının sosyal etiketleme ve damgalanma süreçleriyle nasıl pekiştirilebildiğini açıklayan sosyal kimlik kuramı ile uyumludur (Tajfel ve Turner, 1979).

- **Çalışmanın Katkısı ve Özgün Değeri**

Bu derleme çalışmanın en önemli katkılarından biri, Türkiye bağlamında göç ve kültürel çeşitlilik çerçevesinde çocuk davranış sorunlarını bütüncül bir yaklaşımla ele almasıdır. Mevcut çalışmaların çoğu davranış sorunlarını ya bireysel ya da eğitimsel boyutta incelemektedirken, bu çalışma aile, okul ve toplumsal bağlamı birlikte değerlendirmektedir. Ayrıca, davranış sorunlarının yalnızca “problem davranış” olarak ele alınmasının yetersiz olduğu; bu davranışların çoğu zaman çocukların yaşadıkları uyum güçlüklerine verdikleri anlamlı tepkiler olduğu vurgulanmaktadır. Bu bakış açısı, müdahale ve politika geliştirme süreçlerinde çocuk merkezli ve kültürel duyarlı yaklaşımların önemini ortaya koymaktadır.

- **Sınırlılıklar ve Gelecek Çalışmalar İçin Öneriler**

Bu çalışmanın derleme niteliğinde olması, nicel bulgular sunma açısından bir sınırlılık oluşturmaktadır. Ancak bu durum, farklı çalışmaların sentezlenerek daha geniş bir çerçeve sunulmasına olanak sağlamıştır. Gelecek araştırmaların, Türkiye’de farklı göçmen gruplarıyla yürütülecek nicel ve nitel çalışmalarla bu bulguları desteklemesi önemlidir. Ayrıca, uzunlamasına araştırmalar yoluyla göç sürecinin çocuk davranışları üzerindeki etkilerinin zaman içindeki değişiminin incelenmesi, alana önemli katkılar sağlayacaktır.

Sonuç ve Öneriler

Türkiye’de göç ve kültürel çeşitlilik bağlamında çocuklarda görülen davranış sorunlarının, tek boyutlu ya da yalnızca bireysel faktörlerle açıklanamayacak kadar karmaşık bir yapıya sahiptir. İncelenen literatür, göç sürecinin çocukların davranışsal gelişimlerini; aile yapısı, okul ortamı, dil ve kimlik süreçleri ile toplumsal tutumlar aracılığıyla çok yönlü biçimde etkilediğini göstermektedir. Elde edilen bulgular ve tartışmalar doğrultusunda, çocuklarda görülen davranış sorunlarının çoğu zaman patolojik bir durumdan ziyade, çocukların yaşadıkları uyum güçlüklerine verdikleri anlamlı tepkiler olduğu anlaşılmaktadır. Göçle birlikte yaşanan

belirsizlikler, kayıplar, kültürel uyumsuzluklar ve ayrımcılık deneyimleri, çocukların davranışsal tepkilerinde artışa neden olmakta; bu tepkiler uygun biçimde ele alınmadığında kalıcı davranış sorunlarına dönüşebilmektedir. Çalışmanın sonuçları, göç ve kültürel çeşitlilik bağlamında çocuk davranışlarının değerlendirilmesinde kültürel duyarlılığın temel bir ilke olarak benimsenmesi gerektiğini göstermektedir. Aksi takdirde, çocukların davranışları yanlış biçimde yorumlanmakta, etiketlenmekte ve bu durum davranış sorunlarının daha da pekişmesine yol açmaktadır. Bu bağlamda davranış sorunlarının yalnızca eğitimsel ya da psikolojik bir problem olmanın yanı sıra toplumsal bir mesele olarak ele alınması gerekmektedir.

Bu çalışma kapsamında elde edilen sonuçlar doğrultusunda, uygulayıcılara, politika yapıcılara ve araştırmacılara yönelik aşağıdaki öneriler geliştirilmiştir:

Eğitim Sistemine Yönelik Öneriler

- Göç ve kültürel çeşitlilik bağlamında çocukların davranış sorunlarını ele alacak kapsayıcı eğitim politikaları geliştirilmelidir.
- Öğretmen yetiştirme programlarında kültürel duyarlılık, çok kültürlü sınıf yönetimi ve travma bilgili eğitim yaklaşımlarına daha fazla yer verilmelidir.
- Okullarda davranış sorunları, disiplin temelli yaklaşımlar yerine önleyici ve destekleyici modellerle ele alınmalıdır.
- Rehberlik ve psikolojik danışmanlık hizmetlerinin göçmen çocukların ihtiyaçlarına göre güçlendirilmesi sağlanmalıdır.

Ailelere Yönelik Öneriler

- Göç süreci yaşayan ailelere yönelik ebeveyn destek ve psiko-eğitim programları yaygınlaştırılmalıdır.
- Ailelerin çocuk davranışlarını kültürel ve gelişimsel bağlamda anlamalarını destekleyecek rehberlik çalışmaları yürütülmelidir.
- Aile-okul iş birliği güçlendirilerek, çocukların davranış sorunlarına yönelik ortak ve tutarlı müdahale stratejileri geliştirilmelidir.

Toplumsal ve Politik Düzeyde Öneriler

- Göçmen ve kültürel açıdan farklı çocuklara yönelik ayrımcılıkla mücadele politikaları güçlendirilmelidir.
- Sosyal dışlanmayı önleyici, çocukların toplumsal katılımını artırıcı yerel ve ulusal destek mekanizmaları oluşturulmalıdır.

- Sivil toplum kuruluşları, yerel yönetimler ve eğitim kurumları arasında iş birliği artırılarak çok paydaşlı destek modelleri geliştirilmelidir.

Araştırmacılara Yönelik Öneriler

- Türkiye bağlamında farklı göçmen gruplarıyla yürütülecek nicel, nitel ve karma yöntemli çalışmalar artırılmalıdır.
- Davranış sorunlarının zaman içindeki değişimini inceleyen boylamsal araştırmalar yapılmalıdır.
- Çocukların kendi deneyimlerini merkeze alan çocuk katılımlı araştırma modelleri teşvik edilmelidir.

Türkiye’de göç ve kültürel çeşitlilik bağlamında çocuklarda görülen davranış sorunları, yalnızca bireysel düzeyde ele alınamayacak kadar geniş bir toplumsal bağlama sahiptir. Bu sorunların etkili biçimde ele alınabilmesi için kültürel duyarlılığı temel alan, bütüncül ve sürdürülebilir yaklaşımların benimsenmesi gerekmektedir. Bu çalışma, alandaki literatürü sentezleyerek, çocuk davranışlarının göç bağlamında anlaşılmasına ve uygulanabilir politika ve müdahale önerilerinin geliştirilmesine katkı sunmayı amaçlamaktadır.

Didem Albayrak

Özgür Gün Uyar

Merve Türkan

Kaynakça

- Allport, G. W. (1954). *The nature of prejudice*. Addison-Wesley.
- Aydın, H. ve Kaya, Y. (2017). Türkiye’de göç ve eğitim ilişkisi. *Eğitim ve Toplum*, 5(2), 1-18.
- Bakkaloğlu, H. ve Sucuoğlu, B. (2018). Okul öncesi dönemde davranış sorunları. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 51(1), 1-24.
- Bandura, A. (1977). *Social learning theory*. Prentice Hall.
- Banks, J. A. (2009). *Diversity and citizenship education: Global perspectives*. Jossey-Bass.
- Berry, J. W. (1997). Immigration, acculturation, and adaptation. *Applied Psychology*, 46(1), 5-34. <https://doi.org/10.1111/j.1464-0597.1997.tb01087.x>
- Betancourt, T. S., Newnham, E. A., Birman, D., vd. (2013). Comparing mental health of immigrant and refugee youth. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 54(6), 647-657.
- Bronfenbrenner, U. (1979). *The ecology of human development*. Harvard University Press.
- Bronstein, I., ve Montgomery, P. (2011). Psychological distress in refugee children. *Clinical Child and Family Psychology Review*, 14(1), 44-56.
- Dryden-Peterson, S. (2016). Refugee education: The crossroads of globalization. *Educational Researcher*, 45(9), 473-482.
- Erdem, C. (2017). Göçmen çocukların eğitim sorunları. *Eğitim ve Bilim*, 42(189), 1-18.
- Fazel, M., Reed, R. V., Panter-Brick, C. ve Stein, A. (2012). Mental health of displaced children. *The Lancet*, 379(9812), 266-282. [https://doi.org/10.1016/S0140-6736\(11\)61151-4](https://doi.org/10.1016/S0140-6736(11)61151-4)
- Gay, G. (2010). *Culturally responsive teaching: Theory, research, and practice*. Teachers College Press.
- Gencer, T. E. (2019). İç göçün çocuklar üzerindeki etkileri. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 19(43), 45-66.
- Heckman, J. J. (2006). Skill formation and the economics of investing in disadvantaged children. *Science*, 312(5782), 1900-1902.
- Hughes, D., Rodriguez, J., Smith, E. P., et al. (2006). Parents' ethnic-racial socialization practices. *Developmental Psychology*, 42(5), 747-770.
- Kardam, F. ve Yüksel, İ. (2010). Türkiye’de göç ve sosyal dışlanma. *Toplum ve Bilim*, 118, 45-67.
- Kirmayer, L. J., Narasiah, L., Munoz, M., vd. (2011). Common mental health problems in immigrants and refugees. *CMAJ*, 183(12), E959-E967.
- Kumru, A., Carlo, G. ve Edwards, C. P. (2004). Moral reasoning and prosocial behavior. *Merrill-Palmer Quarterly*, 50(3), 256-280.
- Masten, A. S. (2014). *Ordinary magic: Resilience in development*. Guilford Press.
- Pettigrew, T. F. ve Tropp, L. R. (2006). A meta-analytic test of intergroup contact theory. *Journal of Personality and Social Psychology*, 90(5), 751-783. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.90.5.751>
- Phinney, J. S. (1990). Ethnic identity in adolescents and adults. *Psychological Bulletin*, 108(3), 499-514. <https://doi.org/10.1037/0033-2909.108.3.499>
- Rengi, Ö. ve Polat, S. (2019). Kültürel farklılıklar ve öğretmen tutumları. *Eğitim ve Bilim*, 44(198), 1-18.

- Rousseau, C. ve Guzder, J. (2008). School-based prevention programs for refugee children. *Child and Adolescent Psychiatric Clinics of North America*, 17(3), 533-549.
- Rutter, M. (2006). Implications of resilience concepts. *Annals of the New York Academy of Sciences*, 1094(1), 1-12.
- Sam, D. L. ve Berry, J. W. (2010). *Acculturation: When individuals and groups meet*. Wiley-Blackwell.
- Su rez-Orozco, C., Abo-Zena, M. M. ve Marks, A. K. (2018). Transitions: Development of children of immigrants. *Annual Review of Developmental Psychology*, 1, 351-377.
- Sue, D. W., Capodilupo, C. M., Torino, G. C., vd. (2012). Racial microaggressions. *American Psychologist*, 62(4), 271-286.
- Şeker, B. D. ve Aslan, Z. (2015). Göç ve çocuk ruh sağlığı. *Çocuk ve Gençlik Ruh Sağlığı Dergisi*, 22(3), 145-154.
- Tajfel, H. ve Turner, J. C. (1979). An integrative theory of intergroup conflict. In W. G. Austin ve S. Worchel (Eds.), *The social psychology of intergroup relations* (33-47). Brooks/Cole.
- Tol, W. A., Barbui, C., Galappatti, A., vd. (2011). Mental health of populations exposed to conflict. *JAMA*, 306(5), 537-554. <https://doi.org/10.1001/jama.2011.1026>
- Vedder, P. ve Van Geel, M. (2012). Immigrant youth and discrimination. *International Journal of Intercultural Relations*, 36(2), 202-215.
- Ward, C. ve Geeraert, N. (2016). Advancing acculturation theory. *Current Opinion in Psychology*, 8, 98-104.
- Williams, D. R. ve Mohammed, S. A. (2009). Discrimination and racial disparities in health. *Journal of Behavioral Medicine*, 32(1), 20-47.
- Yıldırım, A. ve Aydın, H. (2019). Göç, uyum ve çocuk davranışları. *Eğitim ve Toplum Araştırmaları Dergisi*, 6(2), 45-62.